

מתבונן על העולם החדש

שיזף רפאלי

בחירות הן השיא של הדמוקרטיה. ושל האינטליגנציה? מדובר הרי בחגיגה, בהזדמנות להעלות על נס את חירויות הפרט, האוטונומיה שלו, זכותו, חובתו ויכולתו לקבוע את עתידו – ואת עתידה של האומה. השיא הזה הוא לפעמים דווקא שפל, החגיגה לא תמיד יוצאת כל כך שמחה, ומה שחסר זה דחיפה קלה בכיוון הנכון.

שוק שתורמי איברים יימשכו להצטרף אליו מטעמים רציונליים. סאנסטיין ותיילר, מצדם, טוענים שכפייה ריכוזית ושוק חופשי שניהם אינם מוסריים – ואינם יעילים. לדעתם, בהתבסס על ממצאי המחקר בכלכלה התנהגותית, הממשלה צריכה למסגר את הבחירה העומדת לפני האזרח, כדי לשפר את הרציונליות שלו ולהסיר הטיות כאלו ואחרות: הם מציעים להפוך את תרומת האיברים לברירת מחדל. זה הכלל, ומי שירצה לצאת מהכלל יוכל לבקש זאת, ואיבריו לא ייתרמו. רק נאדג', לא יותר. באופן דומה, הממשלה יכולה להפוך תוכניות פנסיה או ביטוח בריאות לברירת מחדל. היא יכולה לשנות את היחס לחיסכון באנרגיה – במקום לעסוק בהקצאות, ברוח ממשל מרכזי, או בהעלאת מחירים, מתוקף כוחות השוק, הממשלה יכולה לצרף לכל חשבון חשמל השוואה לחשבון החשמל של השכן, רק שנראה את רמת הצריכה שלו. עידוד עדין, לא יותר, לחסוך. ההצעות המעשיות שלהם מתרחבות לשלל נושאים, מהפרטת מוסד הנגי שואין עד רגולציה של צרכנות. מצד אחד, הם לא פולשים – זאת לא העמדה הריכוזית. מצד שני, כשמדברים על עיצוב הסביבה שבה מתקבלות ההחלטות, מדברים על חזירה למרחב המחשבות של הפרט. זאת בעצם עמדה פולשנית עוד יותר.

בהקשר שלנו יש כאן שני לקחים. האחד, הברור, הוא הקשר האמיץ והמתמשך בין מחקר לפוליטיקה. גם כשהממשל מתחלף, גם כשהתיאוריה המדעית מתעדכנת, הקשר ממשיך. הלוואי עלינו.

ההקשר השני יותר פרדוקסלי. הכיוון שאליו שועטת הכלכלה ההתנהגותית הוא של עיצוב מחדש של הדמוקרטיה. אולי זה יהיה שינוי לטובה, ודאי זה יהיה שינוי לבלי היכר. "ארכיטקטורת הבחירה" הופכת את הבחירה עצמה לפעולה אחרת, חדשה. עשרות שנים אחרי שחסידי מילטון פרידמן ניסו להפוך הכל לשוק משוכלל וטענו שהפרט רציונלי, חסידי המדע החדש של ארכיטקטורת הבחירה מטילים ספק ברציונליות. בעור לם שיתנהל על פי העמדה שלהם, הקשר בין דמוקרטיה לאינטליגנציה עומד להשתנות.

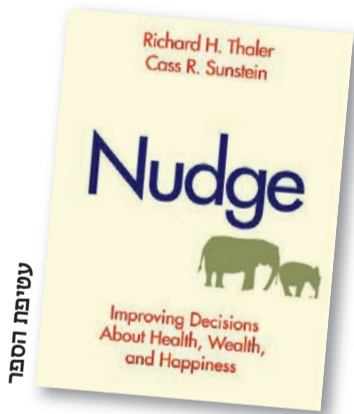
להם דרך שלישית. זוהי לא העמדה הימנית הקלאסית הדוגלת בחירות הפרט ובכוחו של השוק, ברוח האוניברסיטה של שיקגו. זה גם לא הפטרנליזם התומך בכלכלה מתורכנת וממשלה ריכוזית, כמו בסוציאליזם. זוהי סינתזה המתבססת על ממצאי מחקר עדכניים: מכיוון שהעבודות בכלכלה התנהגותית מעוררות ספקות לגבי הרציונליות של האדם, הממשל המרכזי צריך לכבד את הפרט וחירותו, אבל חובה עליו להתערב באופן הצגת החלופות העומדות לבחירת האזרח. על הממשלה, אם כן, להתערב אק-

הטענות ארוכות השנים הן נגד אדישות הציבור, רדידות המועמדים, הפופוליזם, הסיסמאות הנבובות, הפופוליזם וחוסר הקשר בין ההבטחות למעשים. מה שעוד חסר הוא דיון משכיל, שמתבסס על מחקר ומדע. אין אצלנו דיונים פוליטיים כאלה שעוסקים באיכות הסביבה, במדיניות האנרגיה הגרעינית, בחינוך, אפילו בהתפלגות מים. היום, למשל, הוא יום הולדתו ה-200 של דרווין. יש חברות ותרבויות שבהן הדיון על האבולוציה תופס מקום מרכזי בזירה הפוליטית. אצלנו אין דרווין, יש דאווין.

יחסי אקדמיה-ממשל

יכולים להיות יחסים של הערצה, תיעוב – או התעלמות. בישראל היו לנו כמה מדינאים מהאקדמיה – חיים ויצמן ואפרים קציר הכימאים, יצחק בן צבי ההיסטוריון – ומדי פעם מסתגרים איוה פרופסור לכנסת. אבל קשה להיזכר ברמות מפתח או תנועות פוליטיות שממש היו מחוברות לתפיסות עולם אינטלקטואליות, והיו גם כמה פוליטיקאים בכירים ששלחו התבטאויות מוזלות כלפי האקדמיה. במקומות אחרים הקשר בין האקדמיה לפוליטיקה סימביוטי. ברחבי העולם היו כבר תנועות פילוסופיות וסטודנטואליות שהובילו שינויים פוליטיים. בבריטניה יש לאוקסברידג' – אוניברסיטאות העילית האנגליות – קשר הדוק עם הממשל. בארצות הברית פיוזיקאים כגון אופנהיימר, איינשטיין וטלר וכלכלנים כגון קיינס, גולברייט ופרידמן השפיעו על הנשיאים האמריקאים באופן עמוק, שבעצם עיצבו במידה רבה את ההיסטוריה של המאה ה-20.

גם במקרה של ממשל אובמה מסתמנת מערכת מעניינת של קשרים והשפעות, וניכר שאנשיו עוקבים אחר החידושים האחרונים בתחומי המחקר. שני אנשי האקדמיה המובילים בממשל הם המשפטן קאס סאנסטיין, שאחראי על האינפורמציה, והכלכלן ריצ'רד תיילר, המשמש יועץ. השניים עובדים יחד כבר שנים אחדות, גיבשו תיאוריה, ניסחו עצות – ומביאים לממשל החדש משנה סדורה מתחום הכלכלה ההתנהגותית. עיקר התורה התקווה "Nudge", הספר שהוציאו כמה חודשים לפני הבחירות לנשיאות ארצות הברית (www.nudges.org). "Nudge" דוגל בעמדה שנקראת פטרנליזם ליברטריאני. על פניו אלו שני מושגים הפוכים, אבל תיילר וסאנסטיין ניסחו

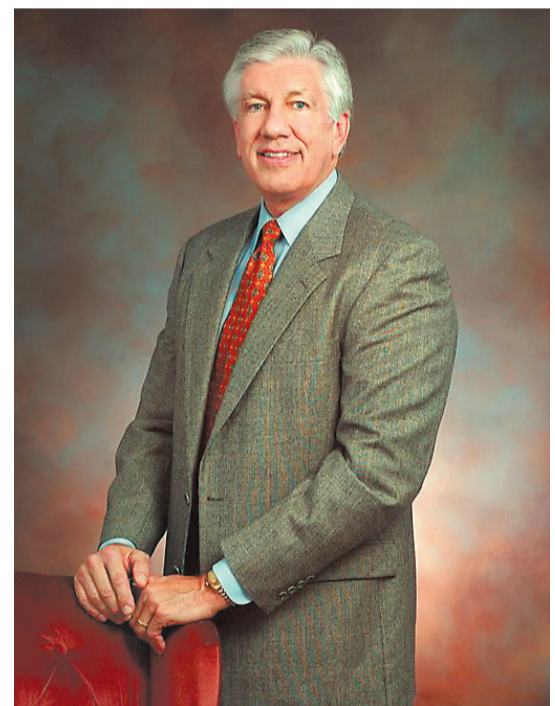

"נאדג'" היא דחיפה קלה, דרך לעודד מישהו לעשות משהו, בעדינות. הספר דוגל בהתערבות שמכוונת את הבחירה של הפרט, מעצבת את האפשרויות שלו בכיוון מסוים

טיבית, ומוטלת עליה האחריות לעצב את האופן שבו הפרטים מקבלים החלטות.

"נאדג'" היא דחיפה קלה בכיוון מסוים, דרך לעודד מישהו לעשות משהו, בעדינות. כך, סבורים המחקרים, צריכה הממשלה לנהוג. הם גורסים כי ההתערבות, אפילו פטרנליזם, נחוצה באופן שבו מוצגות השאלות, במקום בכפיית התשובות. ממשלה כזו היא ארכיטקטית של בחירה. היא צריכה, למשל, להתערב בעידוד תרומות איברים. הגישה הריכוזית גרסה שהממשלה צריכה לעודד ואף ללחוץ על האזרחים לתרום איברים, והגישה הליברטריאנית ברוחה שאפה ליצור

שהילד יהיה רופא, היא אומרת: 'אני רוצה שיהיה מאושר, שיתענג'. וכסף הוא אחת הדרכים להגיע לזה. כשאת שואלת ילד היום מה הוא רוצה להיות כשהיה גדול, הוא לא אומר כבאי או שוטר, הוא אומר: 'אני רוצה עבודה שתכניס לי הרבה כסף'. אנחנו חיים בתקופה הדוניסטית, בדיקטטורה של התענוגות. מה מבטאים הפוליטיקאים של ימינו? שחיתות, התענוגות מכסף. האתיקה השתנתה. אבל בשביל כסף צריך לעבוד. בעידן המודרני יום עבודה של שמונה שעות נחשב היה להישג, היום בעידן ההיפר-מודרני זה השתנה – יש עבודות, החיים דורשים יותר הוצאות וכבר לא עובדים שמונה שעות, צריך לעבוד יותר, ואין זמן לחיות. הקדמה, אף שהיא רוצה לגרום לה-

ד"ר דיוויד קרוגר:

"כשהורים לא מדברים על כסף הילד מגיע לכל מיני מסקנות, למשל שכסף הוא רע או מזוהם. מצד שני, כשכסף הוא הדבר היחיד שאסור לנו לדבר עליו, אליו יתנקזו חלק גדול מהמשאלות הכמוסות שלנו"

נאה ולביטחון, בסופו של דבר מביאה ליותר סבל". טיפול, באופן טבעי, אמור להיות המקום שמקל על הסבל הזה – ומשבר כלכלי הוא זמן טוב מתמיד לעסוק בדיקטטורה של ההתענוגות. "מרבית בני האדם ערים במידה כזו או אחרת למורכבות יחסם לכסף", אומר רולנדיק, "ועבור אנשים כאלה משבר כלכלי הוא הזדמנות לבחינה של הנחות היסוד הסמויות שעומדות מאחורי הדרך שבה הם מנהלים את משאביהם הרגשיים והכספיים. בטיפול נפשי ניתנת לאדם הזדמנות למקם את היחס שלו לכסף בתוך מגוון של הקשרים רגשיים. כדאי לזכור שהטיפול עצמו כרוך בתשלום ושכמוקדם או במאוחר סוגיית התשלום עבור הטיפול תזכה גם היא להתייחסות ולבחינה מעמיקה. אבל מניסיוני, אנשים המאמינים באמת ובתמים שכסף הוא הדבר החשוב ביותר בחיים ימשיכו להאמין בכך עד יומם האחרון ולא יפנו לטיפול נפשי. בהקשר הזה כדאי אולי להזכיר את דבריו של פרויד: אין דבר העולה לאדם במחיר יקר יותר מאשר חולי נפשי וטיפשות".

פרופ' שיזף רפאלי הוא ראש בית הספר לניהול והמרכז לחקר חברת המידע באוניברסיטת חיפה. sheizaf.rafaeli.net